

SBÍRKA SOUVISLÉ ČETBY ŠKOLNÍ.

POŘÁDÁ PROF. FERD. STREJČEK.

1. Jan Neruda: *Zpěvy páteční.*
2. Jan Neruda: *Písň kosmické.*
3. Jan Neruda: *Ballady a Romance.*
4. Jan Neruda: *Tři povídky malostranské.*
5. Svatopluk Čech: *Ve stínu lipy.*
6. Svatopluk Čech: *Petrklíče.*
7. Svatopluk Čech: *Dagmar.*
8. Svatopluk Čech: *Václav Živsa.*
9. Svatopluk Čech: *Výbor z prósy.*
10. V. Beneš-Třebízský: *Levohradecká povídka.*
11. V. Beneš-Třebízský: *Výbor z povídek.*
12. Dr. Otakar Hostinský: *Epos a drama.*
13. Julius Zeyer: *Olgerd Gejštör.*
14. Karolína Světlá: *Tři povídky.*
15. Alois Mrštík: *Povídky a obrázky.*
16. Vilém Mrštík: *Výbor z belletrie.*
17. Viktor Dyk: *Vybraná lyrika.*
18. Ferd. Strejček: *Výbor z československé epiky lidové.*
19. Ferd. Strejček: *Výbor z československé lyriky lidové.*
20. Turgeněv-Folprecht: *Loupcovy zápisky (Výbor).*
21. Dr. Otakar Hostinský: *Co jest malebné? — Výlet do říše romantiky.*
22. Svatopluk Čech: *Hanuman.*
23. Bohumil Adámek: *Salomena.*
24. Jaroslav Vlček: *Nové kapitoly z dějin literatury české.*
25. M. A. Šimáček: *Livanečky slečny Rózi.*

26. Jaroslav Vlček: *Poznámky k Čechově „Dagmarě“.*
27. Frant. Bllý: *Příspěvky k praktické poetice.*
28. Jan Neruda: *Prosté motivy.*
29. Svatopluk Čech: *Václav z Michalovic.*
30. Svatopluk Čech: *Slavie.*
31. Svatopluk Čech: *Jitřní písně.*
32. Nebeský-Voborník: *Protichůdci.*
33. Jan Menšík: *Výbor z povídek Martina Kukučina.*
34. Jan Neruda: *Hřbitovní kvítí.*
35. Svatopluk Čech: *Čerkes.*
36. Dr. Jindřich Veselý: *Doktor Faust.*
37. Dr. J. Máchal: *Dějiny českého dramata.*
38. J. Svátek: *Pražské pověsti a legendy I.*
39. J. Svátek: *Pražské pověsti a legendy II.*
40. Jan Neruda: *Hradčanské pověsti.*
41. Jindřich Š. Baar: *Pro kravičku,*
42. Svatopluk Čech: *Lešetinský kovář.*
43. P. V. Maro: *Zpěvy pastýřské.*
44. Svatopluk Čech: *Písně otroka.*
45. Emil Tréval: *Pomsta svatých.*
46. Timrava, *Dedinské povesti.* (V tisku).

Ve vydávání se pokračuje.

U všech knihkupců.

NAKLADATEL F. TOPIČ, KNIHKUPEC
V PRAZE, Národní tř. 11.

SBÍRKA SOUVISLÉ ČETBY ŠKOLNÍ.

POŘÁDÁ PROF. FERD. STREJČEK.

2.

JAN NERUDA:

PÍSNĚ KOSMICKÉ.

OSMÉ VYDÁNÍ.

ÚVODEM OPATŘIL
ARNE NOVÁK.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC

Tiskem knihtiskárny „VELESLAVÍN“ sp. s r. o. v Praze 1920.

ÚVOD.

České čtenářstvo, které v červencovém a listopadovém „Lumíru“ r. 1877 s napětím přijímalo ukázky nové básnické knihy Jana Nerudy a jež na jaře r. 1878 nadšeně rozebralo dvě vydání této sbírky, nazvané „Písně kosmické“, stálo před podivuhodným tím výtvořem tváří v tvář ojedinelému zjevu slovesnému. Po dlouholetém odmlčení hlásil se tu opět Neruda básník, který po druhém, rozmnoženém vydání „Knihi veršů“ r. 1872 nadobro oněměl; poeta chtěl si dobýti srdce týchž přátel a obdivovatelů, kteří jej uctívali jakožto zakladatele české prósy moderní, jakožto mistra zaostřeného obrázku i humoristické povídky, jakožto tvůrce feuilletonu, jakožto virtuosa cestopisného líčení.

Kdo srovnával „Písně kosmické“ se staršími básnickými díly Nerudovými, s „Knihami veršů“, neb dokonce se začátečnickým „Hřbitovním kvítím“, nemohl se zdržeti podivení: jako by veršované knihy ty ani nebyly psány perem téhož umělce! V prvních sbírkách Nerudových, jmenovitě pokud byly obsahu lyrického, kvasilo a šumělo rozhárané a drsné m'adí se všisvou nevyrcovanou trpkostí — v „Písních kosmických“ promlouval a zpíval duch mužný, smířený se světem i s osudem, zocelený v bolesti, ale pohrávající též jasným a jarým humorem. „Hřbitovní kvítí“ i „Knihi veršů“ vracely se houževnatě a samotářsky stále k básníkovu já, chorému nemocí světobolné doby a rozleptanému vlastními pochybnostmi, — nová kniha rozpínala hrdé své peruti po celém vesmíru a po lidském veškerenstvu a hned v nej-

hlubším soucitu, hned v nejúsměvnější shovívavosti objímala všechny lidi, tato trpící a věřící zrnka prachu v soustavě kosmické. Kdežto v jinošské lyrice Jan Neruda zápasil s básnickým výrazem, nedoveda ho zbaviti jakési hranaté tvrdosti a neuměje mu vlítni zpěvného půvabu, okouzloval nyní náhle zralý čtyřicátník bezpečným mistrovstvím, s nímž ovládal rozmarný, pololidový, popěvek stejně jako vážně vznešenou ódu, veršovanou humoresku jako nadšenou vlasteneckou deklamaci. Ačkoliv čtenáři Nerudovi si zvykli, že každá nová kniha jejich drahého spisovatele bude od hlavy až k patě čímsi originálním a od dřívějších jeho děl odlišeným, přece „Písněmi kosmickými“ byli překvapeni nadě vše očekávání; sotva kdo z nich si uvědomil, že již starší básnění Nerudovo na nejednom místě napovídá tuto knihu, která byla novinkou netoliko v poesii české, ale i v literatuře světové.

Nerudovy „Písně kosmické“ vznikly z myslitelského sklonu básníkovy, jenž za posvátné samoty večerní a ve vážném soustředění myslí obrací se k zářícím zjevům zhvězděného nebe. Zatím co oko oslněno jest jiskřivým divadlem souhvězdí, planet a vlasatic, vlní se v duši záhady všehomíra. Básník pohlíží naň nikoliv jako prostoduchý pozorovatel z lidu, jemuž vše to jest bájí a tajemstvím, nýbrž jako člověk moderní, vyzbrojený vědeckými poznatky: zná novověké nauky hvězdářské a rozumí i prostředkům, jimiž astronomie k nim došla; jest poučen o stáří země a o jejíh postavení ve vesmíru; bez předsudků náboženských chápe vývoj člověčenstva v rámci kosmickém. Avšak při této meditaci Neruda stále cítí horký tep srdce ve vlastní hrudi, ani jedenkrát nepohlédne od světelného hemžení světů, aniž by nevpomněl člověčenstva — kosmos jest mu obrazem lidského života a lidského nitra.

Znovu a znovu hloubá nad tragickým rozporem mezi nekonečnou obrovitostí všehomíra a nepatrností červíka, jakým jest člověk v podmíněném a kratičkém svém žití. Nerudova nevyčerpatelná láska a jeho hlubokomyslný humor snaží se rozpor ten překlenouti. Jednak zdůvěřňuje, zdrobňuje, zlidštuje veškeré zjevy vesměrné, připodobňuje je lidské společnosti a jejím vztahům životním, dle vlastních, takměř programních slov:

„Snad jiní jinak uvidí —
já myslím nebe širé si jak naši zemi
a při hvězdách si myslím na lidi.“

Jednak však promítá vztahy lidské do obrovských rozměrů, přisuzuje jim všeobecnou platnost a pojímá citové a mravní síly, jež ovládají člověčenstvo jakožto hybné principy dění kosmického. Tak sklenut mezi hvězdnatou oblohou a zemskou vlastí básníkovou duhový most, po němž prochází se volně myšlenka Nerudova, tu potřásajíc hravě rolničkami humoru, tu stírajíc si náhlou slzu, trysknuvší v oko vzrušením nad věčnou jednotou člověka a vesmíru.

Pro tyto pochody myšlenkové, jichž mohl se odvážit teprve na vrcholu mužné své síly, Jan Neruda cvičil se již v mladistvém svém tvoření. V pesimistické náladě rozvrácené své mladosti, kterou známe ze „Hřbitovního kvítí“, zamyslí se chmurný poeta, bloudící hřbitovem, nad věčným zmarem, je muž v přísném proudění času propadá všecko bytí; vesmír zdál se mu souhrnem a odkazem dávno odbyté minulosti. Tehdy v XIII., spíše myšlenkově zajímavém než básnický hodnotném, čísle napsal tvrdou a obsažnou sloku;

„Vlnek třpyt jsou zhaslých sluncí světla,
zhaslých sluncí dávno zašlých časů;
vlnek lesk, — toť vlna spláchlá krásu,
krásu, která po staletí kvetla.“

Mnohem výrazněji a názorněji vyslovil Neruda tu myšlenku v básni XXXIX.:

„Co jest země? — Mocná báně
z kostí vetkých, z popele,
velký hřbitov, tvor kde všaky
druhu tělem ustele.

Báně povrch zlatoskvělá
hvězdy bílé podoba,
uvnitř dech a světlo mroucí,
teskná smrti poroba.

Bytost jakás klamná příkrov
skvostný na bání prostřela,
jaký as se děvě dává,
kdy co poupě zemřela.“

Básně ty, v nichž přese všechno formální začátečnictví a přes veškerou nejasnost pojetí chvěje se cosi jako nesmělá tucha překrásné XXXIV. „písně kosmické“ se zádušným refrénem „co jest v tom světě širokém, co je tu, co je bolu!“, jsou nejstarším dokladem pro vesměrnou dumu u Nerudy — zápor, bolest, pesimismus valí se v nich černým proudem.

Snahu, znázorniti důvěrné vztahy lidského života obrázy z kosmického dění, můžeme u Nerudy po prvé sledovati v cyklu „Matičce“ z „Knih veršů“: již v nich poměr matky a dítěte, který tak často opěván jest v „Písniích kosmických“, přenáší se do vesměrných vztahů — Neruda jest tu v nejvlastnějším svém živlu. V básni „Znáš, matko drahá, pře-

krásnou tu báji?“ ovšem motiv zlatého slunce a jeho matky pojat jest jako látka pohádkově-bájeslovná, za to v druhé písni „Ze všeho jediná zbyla’s mně, maticko,“ hlásí se přímo pravzr důvěrných čísel z „Písní kosmických“, skládaných v duchu prostonárodním: vychladlá země a podzimní sluníčko jsou vroucím podobenstvím sirého, chmurného syňa a sestárlé matere.

I výpravná prósa Nerudova, shrnutá v pestrou a různorodou knihu „Arabesek“, má význačné příklady pro zlidštvování zjevů kosmických; způsob, jímž se to děje, připomíná namnoze německého mistra prosaické drobnokresby a duchaplné arabesky Jeana Paula, od něhož se na počátku literární činnosti Neruda vydatně učil. V překrásném jinotaji „Den a noc“, zhuštěném do několika vět, zesobněny duchaplné jevy nebeské a světelné a přeloženy do oblastí vztahů rodinných. Cyklu „Z povídek měsíce“, v němž lyrické výlevy se střídají s genrovými výjevy, dáno jest zarámování rozmluvou básníkovou s měsícem: „...po Karlově mostě provází luna poetu a vypráví mu leccos ze svých zkušeností po světě. Začátek každé povídky jest uveden drobným líčením, v kterém často zazní tón pozdějších „Písní kosmických“. Jen několik ukázek slohového umění Nerudova z r. 1863, kterým vystihoval příbuznost mezi osudem lidským a úkazy nebeskými. „Vypravovával velmi mnoho, divné věci, jakž může jen ten, kdož ve dne ani nežije a jen noční rosou se sytí a po snech dřímajícího lidstva kráčí.“ „Obláčků světlošedých byla síla na západní poňovici oblohy, bylo jich jako zkušeností v mozku stárnoucího muže.“ „Měsíc byl truchle zaduman, zapředěn do svých myšlenek, světa sobě nevšimal a přece mu ubývalo dráhy jako zadumanému člověku života.“

Avšak od tohoto nesmělého tušení hlubší příbuznosti mezi zjevy kosmickými a životem lidským vedla vzdálená dráha k promyšlenému jednotnému názoru o zákonech řídících vesmír a o jejich vztazích k člověku. Neruda urazil dráhu tu na počátku let sedmdesátých. V rozmarném feuilletonu v „Národních Listech“ dne 14. února 1875 (viz Sebrané spisy Jana Nerudy díl XXVIII. „Žertem do pravdy“ I. str. 347—350) ozývá se při příležitosti objevení nové hvězdy R. Falbem po prvé Nerudův živý a vážný zájem o moderní hvězdářství. Neruda posměšně odmítá přežilé obrazné a bájeslovné výrazy, kterými básníci zpravidla líčivaji zhvězděné nebe, se zatrpklým humorem zmiňuje se o úzkých hranicích lidského poznání a se zanícením, jež není pravidlem v žertovných táčkách pod čarou, rozvádí myšlenku o obrovské časově dělce, které potřebuje paprsek světelný, než z hvězdy ve vesmíru dojde na naši zemi. Vědeckou tu představu Neruda si neobvyčejně zamiloval a v „Písničkách kosmických“ se zálibou rozváděl (viz č. IX., X. a XXXVI.); není nezajímavo povšimnouti si, jaký jí dal výraz ještě před knihou svých vesměrných zpěvů: „Ta hvězda Falbova,“ praví v besídce z r. 1875, „nejspíš stokrát větší než samolibá naše zeměkoule je as starší než lidstvo a přetrvá snad lidstvo. Je nejspíš tak vzdálena, že paprsek, který se oka Falbova dotknul, byl dříve z ní vyslán, než člověk dospěl na astronoma, a dopadl na naši zemi teprve teď, po pouti tisícileté — po pouti tisícileté jako velké pravdy. Ba je i možno, že hvězda ta ani nežije. Snad již zhasla, a my ji vidíme teprv teď, po smrti její. Čarokrásný to sen! Krásnější než všechna poesie — „„orlí myšlenko, k zemi sklesni, smělá fantasie lidská, vyhoď kotvu svou, aby ses zde nerozplynula!“ “

Feuilleton Nerudův napovídá, že básník osvojuje

si poznání vesmíru, které se mu stává mocným podnětem uměleckého vzletu, spolehlivou cestou vědeckou. Nerudův přítel, žák a redakční kolega, Jakub Arbes, podal nám o tom v črtě „Kosmické písně“ („Vzpomínky na členy Umělecké Besedy“ 1894) obsáhlou a zajímavou zprávu. Vypravuje v ní, jak čtyřicetiletý Neruda jal se horlivě navštěvovati universitní přednášky o astronomii a spektrální analýze, jak studoval odborné i populární spisky hvězdářské, jak pohrával si luštěním počtářských úloh astronomických, jak známé své bavíval a mučival těmito svými vědeckými koníčky. Z bystré Arbesovy črty však poznáváme také, že pronikavý vtip Nerudův dovedl ihned ze složitých nauk vyjmouti základní jádro, že osvojil si okamžitě to, co má z pravd i domněnek těch též mravní a myšlenkovou cenu pro člověka, že vycítil šťastně v předmětu učeného badání látku básnickou . . . veliká umělecká inteligence Nerudova ovládla, přizpůsobila si a zpracovávala pro své básnické potřeby jeden z nejtěžších oborů vědních.

Světový názor, k němuž Neruda vědeckým tímto studiem dospěl, jest věrným odrazem novodobých nauk kosmogonických. Vychází z onoho učení o vzniku vesmíru, které honosí se jménem německého myslitele Kanta a francouzského hvězdáře Laplace: spořádané a účelné veskorenstvo vzniklo z mlhoviny světové se živly různé hustoty zákonným působením obou hlavních sil hmoty, přitahováním a odpuzováním; vesmír i pohyb planetární mají tedy původ mechanický. Zcela těsně připíná se k této kosmogonii učení hvězdářské, které shrnuje velikolepě výsledky objevů, výpočtů a úvah slavných astronomů XVI. a XVII. věku, Koperníka, Tycha de Brahe, Galileiho a Keplera. Neruda přijal nový ten hvězdářský názor se všemi dalekosáhlými důsledky,

keré nejmohutněji a nejodvážněji vyjádřil vlašský myslitel století XVI. Giordano Bruno: není-li země středem světa, není ani člověk středem stvoření; naše sluneční soustava jest jen jedna vedle nesčetných soustav jiných; vesmír jest nekonečný co do prostoru i do času, nemaje ani obvodu ani středu. Světovým svým názorem čelí Neruda vědomě jak názoru bohoslovnému, jenž vykládá vznik zjevů přímým zasahováním osobní mocnosti, tak názoru metafysickému, který zjevům podkládá abstraktní síly přírodní. I jeví se básník „Písní kosmických“ stoupen-
cem onoho vědeckého pozitivismu, jehož vůdci byli francouzští filosofové XIX. století Comte a Littré: rovná si zákony stanovené pozitivními vědami v soustavu; uvědomuje si, že vykládati tyto přírodní zákony přesahuje hranice lidského vědomí stanovené; pokládá původ a konec věcí za otázky nerozřešitelné.

Jest patrné, že Neruda v úplné shodě s moderním myšlením vůbec kolísá mezi oběma krajnostmi ideového opojení a rozumové resignace. Jakmile zadumá se básník nad nekonečností světů, nad vznešenou zákonností jevů vesměrných, nad věčným dramatem vznikání a hynutí v kosmu, uchvacuje jej mocná vlna nadšení:

„Klečím a hledím v nebe líc,
myšlenka letí světům vstříc —
vysoko — převysoko —
a slza vhrkla v oko.“

Jindy však, třeba řidčeji, zamyslí se poeta nad nepatrností lidského bytí, nad krátkostí pozemského štěstí, nad úzkými hranicemi našeho poznání; pak nezoufá, nýbrž oddaně přijímá svou sudbu.

„Písně kosmické“ nebyly by však mohly vzniknouti jako pouhý básnický ohlas těchto názorů, obo-

hativších myšlenkový svět Nerudův. Jejich tvůrce musil dříve dospěti ve škole života k mužnému vyrovnání s osudem, s nímž v „Hřbitovním kvítí“ a v „Knihách veršů“ se ještě urputně přel a bolestně hrdlil. Právě počátkem sedmdesátých let Jan Neruda mravně a citově vyspěl a vyhranil se: tenkrát mohl pro druhé vydání „Knih veršů“ napsati hrdá a statečná slova:

„Snad osud lecjaký má ještě sen:
však stál jsem vždy, kde svaté stálo právo,
a v mysli mé i v prsou všechno zdrávo —
nechť nový cíl dá tedy nový den,
zas začniž znovu osud, jak by od dítěte,
jinými do mne, mnou do jiných prát —
nechť čímkoli jsem ještě v božím světě,
čím budu kdy, tím také budu rád.“

Neruda přestál takto nadobro krisi zjiřeného svého subjektivismu. Nyní dovedl ukrýti žal svého srdce pod vřelý zájem o dobro národa a pokrok lidstva; nyní uměl oddati se pestré hře jevů a milovati svět pro ni; nyní neváhal již hledati a nacházeti štěstí ve věčném řádu vznikání a zanikání, v nekonečném dramate láska, zrození a smrti. Neruda stal se zralým a hotovým mužem.

Nejsladším a nejšťavnatějším ovocem tohoto Nerudova uzrání jest jeho povýšený humor, jehož básnická díla Nerudova před „Písněmi kosmickými“ neznala. Stíraje rozdíl mezi oblastí vznešenou a důvěrným světem drobných starostí a radostí lidských, Neruda spojuje vše laskavým svým úsměvem a jasným svým rozmarem: cítí se stejně doma mezi stálíciemi jako ve veselém rejí mladých tanečniců. Nezná ničeho tak nepatrného, aby to nepřenesl v obrázené své řeči do říše hvězd a neostýchá se strhnouti bolestné záhady všehomíra do bujně hry svého ky-

pivého veselí. Tento Nerudův humor temení z oddané a něhyplné lásky k celému veškerenstvu a z radostného vědomí o bratrství všech zjevů: není v kosmu praničeho, co by nebylo lze obejmouti v shovívavé a teplé náručí.

Ale jako u všech velikých humoristů, u Nerudy derou se často zpod úsměvu hořké a bolestné slzy. Srdce, které touží zahrnouti něhou celý svět, uvědomuje si chvílemi, že jest osamělé, opuštěné a zrazené. Všecko, čím osud kdy zranil Nerudovu citlivou bytost, ozve se v takové chvíli: smuteční vzpomínka na milovanou matku, hoře nenaplněné lásky, teskné zkušenosti z národního boje — také pro vše to nachází tvůrčí Nerudova obraznost období a podobenství v dění kosmickém. Srovnány s rozmarinými a hravými kusy „Písní kosmických“, jsou spíše výjimkou ony básně, v nichž „humorist do koutku jde a pláče“. Neděje se to vždycky stejným způsobem. Několikrát užívá básníkův smutek pathetickeho slohu a vybírá si největší události vesměrné za ilustraci vnitřního naladění: smrt měsíce, vychladnutí slunce, věčný boj v soustavě nebeské. Jindy — a tu Neruda jest nejvíce svůj — prozradí se básníkovy skryté hoře jen kradmo, náhlým výkřikem, nestřeženým povzdechem; tak v XXX. a XXXI. básni, které právě tímto uměním diskretní a obsažné nápovědi ohlašují pozdější mužně úsečnou a hutnou lyriku „Prostých motivů“.

Z těchto předpokladů myšlenkového i citového života Nerudova vznikaly r. 1877 „Písně kosmické“, o nichž auctor vyznal v listopadu toho roku, že je „češe a myje, škrobí a žehlí co nejneúnavněji“. Již ukázky v časopisech dosvědčovaly, že básník při svém odvážném letu vesmírem stále střídá způsob výrazový, a že jest mu těžko udržeti se v témže slohu. Připouští to Neruda sám v rozmariném feuille-

toně „Národních Listů“ dne 18. listopadu 1877 (viz Sebrané spisy Jana Nerudy díl XXIX. „Žertem do pravdy“ II. str. 34—38), kde nevinnou reklamu chystané sbírky obratně sloučil s návodem, jak čtenář má hleděti na „Písně kosmické“. V této fingované odpovědi mladé půvabné čtenářce věnuje Neruda nejvíce místa myšlence o délce světelné dráhy z hvězd až na zemi; motiv ten, probíraný již v uvedeném článku z r. 1875, mění se pod perem básnickovým v hlubokomyslnou satiru, vyznívající zádumčivým tónem. Kromě toho hledá rozpustilý vtíp Nerudův v sluneční soustavě různé milostné a rodinné zápletky, žertuje o jiných soustavách s několika barevnými slunci, posmívá se s chechtotem mlhovinám, zárodkům to světů budoucích. Stále však pozoruje čtenář, jak Neruda od nejvážnější myšlenky přechází k posměšnému vtípkování a opět jak od bezuzdného žertu náhle se povznáší k smělé dumě kosmické. „Jsem v nejopravdovějším zanícení,“ praví sám, „a náhle to mnou škusne; musím se mít velmi, velmi na pozoru, aby z „písní kosmických“ nebyly pojednou — písně komické! Být čertem — to láká!“

I v hotové knize, která obsahuje XXXVIII čísel, překvapuje toto nepřetržité střídání slohu básnického; písně jsou uspořádány tak, že hned za číslem rozmarně žertovným, ba rozpustilým, následuje kontemplativní óda těžkého chodu, pak veršovaný feuilleton, opět didaktická báseň vážného závěru atd. . . . pestrá rozmanitost, nikoliv organická jednota byla zásadou Nerudovou při sestavení sbírky. Pouze na několika místech lze pozorovati jakýsi pokus o seřazení cyklů vnitřně souvislých; též není snad náhodou, že v čele knihy stojí lehké, jaré, zpěvné básně, kdežto v závěru vážné ódy, naladěné přímo zachmuřeně.

Valnou většinu knihy tvoří jasné a hravé básně, skládané tónem národně lidového popěvku; v nich nejčastěji přenášejí se do hvězdné říše milostné vzta-
hy lidské, ozářené šťastným a škadlivým šibalstvím. Souhvězdí Kuřátek připomíná básníkovi krásnooké české dívky, měsíc jest zadán se zemí na celý ta-
neční pořádek, ranni rosa toť slzy, jež vyplakala panenka Země blahem lásky k Měsíčku, pěknému mládenci, osamělá hvězda touží jako dívka po lásce. Jindy vkládá Neruda, básník proslulého cyklu „Ma-
tičce“, do těchto písní poměr matky a dítěte, pak prolínuty jsou básně zvláštní vroucností. Uhasínající Slunce vzplane na okamžik tehdy, když některá z je-
ho planet se k jeho vychladlé hmotě nazpět vrátí, tak jako zachvějí se mrtvé rty matčiny, když jí vloží do hrobu na srdce její dítě; oběžnice vylétly do vesmíru od Slunce jako dítě z kolébky; obla-
kové jsou tkliví synové Země. V těchto básních nešetří Neruda laškovnými a mazlivými zdobněli-
nami, hromadí se zálibou prostoduché až dětinské obrazy a předvádí vesmír zdůvěrně, zněžně, zlid-
štěle. Přimyká se netoliko k prostonárodní písni, ale pokračuje přímo tam, kde stanul Vítězslav Há-
lek v některých „Večerních písních“ (viz na př. VII., XXVII. a XXXIII. číslo „Večerních písní“). Tu jest Neruda nejpřístupnější, nejlidovější, ale též nejmé-
ně hluboký. V těchto lehce zvonících slokách, za-
svěcených důsledně anthropomorfisací vesmíru, zmi-
zel myslitel uprostřed koketní hry takřka nadobro; ani ostře vyhraněný, rázovitý sloh Nerudův nemohl se projevit v namnoze titěrných arabeskách.

Jiskrné veselí, které ovládá tyto písně a popěvky, stupňuje se v několika veršovaných feuilletonech až k rozpustilému rozmaru. Tak v dotazu matičky Slunce po rodinných poměrech u paničky Alfy Kentauri (č. XI.) neb v rýmovaném protokole o hvěz-

dářské hodině v žabí kaluži (č. XXII.) vyhnáno jest anthropomorfnisující stanovisko Nerudovo až v smělou grotesku: v tomto bujném a parodistickém čísle Neruda pošklebuje se v závěru jaksi sám sobě a svojí snaze zanthropomorfnisovati vesmír. Zde i v lehkoduché causerii o postavení Země mezi Martem a Venuší a o důsledcích toho pro povahu lidskou (č. XXXIII.) poznáváme okamžitě feuilletonistu z denního listu, který zvykl si bavit čtenáře směšnostmi a nicotnostmi lidské komedie a nad tím nevinným ohňostrojem žertu a duchaplností rozpínati jasnou oblohu humanního humoru. Tu platí vlastní jeho pyšný povzdech:

„Dík budiž Vám, zlaté hvězdičky,
dík za jeden ze všech darů,
že umím lidmi zatočit
vesele do rozmaru!

Že dovedu někdy alespoň
mžik mladistvé ranní záře
a živý pablesk radosti
do české vkouzlit tváře.“

Na tohoto Nerudu byli čtenáři zvyklí v próse, tohoto očekávali i v poesii. Ale básník měl kromě lidových písní a šprýmovných causerií v záloze ještě několik jiných tónů. Ani jako feuilletonista nechtěl Neruda čtenáře pouze obveselovati a bavit, nýbrž toužil jej také vlastenecky vychovávat a mravně otužovat. Tomu hovějí v „Písních kosmických“ řada čísel, jež by bylo nejsprávněji nazvati výmluvnými chansonami v onom významu slova, jež mu dal v první polovici minulého století populární francouzský písničkář Béranger, kterémuž se Neruda srdečně obdivoval, a v jehož slohu psali vedle Nerudy

svě nadšené deklamace také Václav Solc a Svato-
 pluk Cech. Vlastenectví, které v těchto důrazných a
 názorných chansonách Neruda českým srdcím vště-
 puje příklady a obdobami z kosmu, jest jiné než
 bolestný a krvavý cit národní, reptající a skřípající
 zuby v třetím oddíle „Knih veršů“. Nyní káže Ne-
 ruda přímo a rozhodně: „Vlast svou máš nade vše
 milovat!“ „Vzhůru již hlavu, národe, k nebi své
 zdvihni oči!“ „Bude-li každý z nás z křemene, jest
 celý národ z kvádrů!“ „Živ-li chceš být, buď lačný
 had!“ Vlastenectví Nerudovo zpyšnělo a otužilo se,
 stalo se tvrdě odvážným a výbojně krutým: nete-
 mení již z pocitu bolesti, nýbrž z vědomí síly. Sou-
 visí těsně s hrdým titanismem básníkovým, jenž ehce
 útočně ztěci hradby, zavírající poznávací i tvůrčí
 schopnost člověkovu. Zde mění se vědecký rationa-
 lism básníkův přímo v myšlenkové a volné opojení, a
 přehlušuje všechny filosofické námitky o hranicích
 lidského poznání, volá Neruda vzdáleným světům
 přímo do tváře:

„My přijdem blíž, my přijdem blíž,
 my světů dožijeme,
 my bijem o mříž, ducha lvi,
 a my ji rozbijeme!“

nebo jindy:

„Před žádnou, žádnou záhadou
 své šíje neskloníme,
 o nebes klenby nejzazší
 svým duchem zazvoníme!“

Někdy nedovedl se Neruda v těchto hlasných
 deklamacích ubrániti jakési vnějšnosti, která vniká
 do lyriky, kdykoliv báseň přestává býti výrazem prud-

kého citu básníkov a mění se v účinný prostředek veřejné agitace. Avšak právě mnohá z těchto tendenčních a národně výchovných „Písní kosmických“ si došla přístupnou jasností a pádnou důrazností cestu k srdci i lidových vrstev, a bývá častěji citována i přednášena než leckteré číslo, hluboké svou silou prožití a žhnoucí vnitřním ohněm. Znalci však ani na okamžik nebyli na pochybách, že nad chansónami nejpobulárnějšími vysoko se básnickou cenou tyčí ona stručná báseň, která začíná smělym obrazem „Aj, tamhle dřimavých jiskerek jak když rukou rozhodí květů, to letí prostorou kometa“ a která končí jásavou slokou vnitřního osvobození:

„Srdce celičké vystláno
nesmrtelnosti kvítím —
co potřebuji já věčným být,
když věčnost již teď procítím!“

Nerudův titanism, který propuká v této řadě básní, spřízněn jest co nejlépe s hlubokým pohnutím citovým, jež se zmocňovalo srdce básníkov při dumě nad krásou vesměrné stavby neb zvláště při zádušlivé úvaze o velkých událostech, kterými skončí některé dějství odvěkého dramatu kosmického. Oslněn a okouzlen nekonečným bohatstvím krásy ve veškerenstvu („Poeto Světe!“), vzrušen až do samých kořenů bytosti silou a věčností bolesti v lidstvu, na zemi i v kosmu vůbec („Promluvmě sobě spolu“), pohnut až k slzám tragickými událostmi rozkladu, zmaru a smrti v sluneční soustavě i mimo ni daleko za hranicemi času postižitelného člověku („Měsíc mrtev“, „Přijdou dnové, léta, věky, věkův věky“, „Až planety sklesnou k slunci zpět“), oddává se básník vášnivému citu, hromadí obrazy mohutných obrysů a sytých barev, stává se nadšeně výmluvným

ã neočekávaně horoucím. Pojednou odložil svou starou uzavřenost citu a obvyklou skoupost výrazu; v plných a horkých proudech valí se dlouho tlumená pravda srdce, strhujíc čtenáře takřka s sebou. Stesk věrného syna po nezapomenutelné mateři, náhle otevřená rána v hrdém srdci zklamaného milence, hrůza lidumilova z vlády ukřutenství na zemi, ale i touha po nesmrtelnosti, opojení blahem tvůrčího aktu básnického, jásot nad věčným přerováním atomů — toto vše splývá nerozlučně s hrdou a vznešenou dumou o prvních i posledních záhadách vesmíru. Myšlenka i výraz těchto několika velkolepých básní Nerudových rozestírají se tak do šířky, že ptáme se vlastními slovy poetovými:

„Kam se hymnu křídla
přes hlubně tmy, přes všechna světla vřídla,
kam, kam se křídla hymnu rozkládají?!”

A přece právě zde, když udeřil na tón, který se mnohému estetikovi zdá jedině vhodným pro náměty kosmické (Vrchlický praví výslovně „látky tyto skoro všechny vyzývají k zpracování buď kontemplativnímu s didaktickým nádechem nebo hymnickému“), jest Neruda nejméně svůj. Kdežto jindy odolával neoblomně novým vlivům a cizím vzorům, dal se tentokráte — a později v některých „Zpěvech pátečních“ — unéstí mocnou vlnou časovou. Právě v sedmdesátých letech oddávají se básničtí vůdcové mladého pokolení nadšenému opojení vesmírem a horečnému zanícení pro krásu nekonečného života. Svatopluk Čech vkládá do druhého zpěvu „Adamitů“ velkolepý básnický rozhovor mezi Adamem a Henochem, kde lyrická filosofie vznáší se odvážně mezi zářícími světy. Jaroslav Vrchlický počíná v básních, které později zařadil do knihy „Duch

a svět“, svou vzletnou pout od hvězdy k hvězdě, od rozžhavené koule vroucí hmoty k prvotním útvarům ústrojného života na zemi.

Ale Neruda nesdružuje se s mladšími a teprve hledajícími druhy toliko v hymnickém myšlení, nýbrž osvojuje si také jejich slohový výraz a opouští tím na čas svůj vlastní, originální způsob básnický. Dosavadní lyrika jeho byla málomluvná a stručná, jako bývá veškeré básnictví obrácené do vnitra a hledající ve světě smyslů především obdoby a podobnosti pro život duševní: chtěla nejmenším počtem slov vyjádřiti pokud možno nejvíce obsahu citového. Nehlučela skvělými větami, nýbrž napovídala spíše; nezpívala v hlaholných rytmech, nýbrž zájímala se; neohlušovala čtenáře přívalem obrazů, nýbrž šeptala. Nyní však stal se Neruda dočasně řečníkem v poesii. Široce a pestře obměňuje myšlenku v složitých řadách veršové ornamentiky; kupí výkřiky, řečnické otázky a apostrofy; libuje si v jakýchsi obrazech freskových velkých obrysů, které útočí na čtenářovy smysly. Neruda, jenž sám druhdy překládal z francouzského arcimistra tohoto slohu verbalistního a řečnického, z Viktora Huga, a který později vítal na český Parnas Hugova věrného žáka a následovníka, Jaroslava Vrchlického, zúčastnil se v „Písniích kosmických“ takto též toho, co bylo bystře nazváno „sezápadněním a zmodernisováním českého kulturního světa a největší revolucí v něm“. Ukázal tak, že nezůstal nikterak opožděn za rozvojem českého slovesného umění, osvědčil svrchované mistrovství ve velmi složitých a obtížných útvarech básnických, ale — nešel později dále touto drahou, vedoucí přece jen stranou z vlastní jeho oblasti poetické.

Již v „Písniích kosmických“ čte se několik básní, jež přímo ukazují k nejrázovitější lyrice Nerudově,

jak je napověděna v cyklech „Elegické hříčky“ a „Z kraje“ a klasicky vyvrcholena pak „Prostými motivy“. Čteme-li kosmickou píseň VII., počínající slovy „Po nebi hvězdic jest rozseto lesem jak zvonců vřesných“, prožíváme-li zhuštěnou a hlubokou báseň XXX., uzavřenou tragickým dvojverším „Do písně se to tak krátce dá — a žije se to tak dlouze“, neb vychutnáváme-li plně milostně elegický obsah překrásné následující apostrofy „Zelená hvězdo v zenitu, sviť vesele, vesele“, nemůžeme si neuvědomiti, že Neruda pracuje zde svou nejvlastnější metodou. Přírodní dějství, zachycené stručně v nejnapiatějších svých okamžicích, jest symbolem citového dramatu básníkova; ale to, co prudkým plaménkem hoří a svítí v srdci poetově, napovídají jeho slova jen do polou úst, takže čtenáři, zahlubavšímu se do takové básně, jest možno, ba nutno báseň domyslit, docítit, dožít. Roku 1877 Neruda teprve toto zvláštní výrazové kouzlo a tajemství lyrické hledal, — tyto básně, napojené obsahem nejosobnějším a vydechující jej, jsou v knize výjimkou vedle četných skladeb vědecky názorových, objektivně poučných. Ze ukazují k novým a nejvyšším cílům básnického umění Nerudova, nemohl v době vydání „Písní kosmických“ tušiti nikdo.

Dílo, hrající v tolika barvách a zpívající tolika tóny, došlo v české veřejnosti daleko většího úspěchu, než kterákoliv básnická kniha Nerudova. Každý nalezl ve sbírce něco jiného: jeden vznešenou dálku výhledů kosmických, druhý rozjímavý a jasný humor; někdo odvalu filosofické myšlenky, jiný půvabnou hravost písně prostonárodní; mnozí čtenáři mužný důraz vlasteneckých hesel, malá menšina prudkou sílu vášnivého citu; tito hluboké pohnutí mysli, vyslovené hymnou a ódou, oni opět jadrnou ryzost samorostle ovládané mateřštiny. Která z těchto

to stránek díla tak bohatého stojí nejvýše, lze těžko rozhodnouti; ježto jest to otázkou osobních zálib a krasovědného názoru, neshodli se ani kritikové do dnes v té příčině. Avšak o jedné věci nemohlo býti pochybnosti a také nebylo nikdy: „Písně kosmické“, v nichž se Neruda po dlouhém odmlčení opětně našel jako básník, jsou projevem zralé a mužné síly poety, od něhož bylo možno očekávati další díla klasická. Ta dostavila se záhy.